

Gewijzigd advies voor richtlijnen voor
het milieu-effectrapport
Dubbel Eenheidsoefenterrein
"De Haar"

4 november 1993

commissie voor de milieueffectrapportage

Aan de Staatssecretaris van Defensie
A.B.M. Frinking
Postbus 20701
2500 ES 's GRAVENHAGE

uw kenmerk
MG 93078374

uw brief
d.d. 23-08-1993

ons kenmerk
U785-93/Ver/oa/538-32

onderwerp
Gewijzigd advies voor richtlijnen
voor het MER dubbel EOT "De Haar"

doorkiesnr.
030 - 347650

Utrecht,
4 november 1993

Met bovengenoemde brief stelde u de Commissie voor de milieueffectrapportage (m.e.r.) in de gelegenheid advies uit te brengen voor de richtlijnen voor de inhoud van een milieueffectrapport (MER) ten behoeve van de besluitvorming over het inrichtingsplan voor het dubbel EOT De Haar.

Overeenkomstig artikel 7.14, eerste lid van de Wet milieubeheer (Wm) bied ik u hierbij het advies van de Commissie aan.

Reeds in 1991 heeft de Commissie een advies voor richtlijnen uitgebracht voor een m.e.r. dubbel EOT De Haar. Initiatiefnemer heeft thans een ander gebruik, en daarmee een andere inrichting, van het terrein voor ogen; namelijk gebruik als oefenterrein voor een eenheid van de Luchtmobiele Brigade. Daartoe is een aanvullende startnotitie gepubliceerd.

Voor alle duidelijkheid heeft de Commissie voor de m.e.r. een geheel nieuw advies opgesteld dat in de plaats treedt van het eerder uitgebrachte advies, d.d. 11 april 1991.

De Commissie hoopt met haar advies een constructieve bijdrage te hebben geleverd aan de totstandkoming van de richtlijnen voor het MER. Zij zal gaarne vernemen hoe u gebruik maakt van haar aanbevelingen.

dr. J.T. de Smidt,
voorzitter van de werkgroep m.e.r.
d-EOT De Haar

Gewijzigd advies voor richtlijnen
voor het milieu-effectrapport
Dubbel Eenheidsoefenterrein
"De Haar"

Advies op grond van artikel 7.14, eerste lid van de Wet milieubeheer voor het milieu-effectrapport over de inrichting van het dubbel eenheidsoefenterrein "De Haar", uitgebracht aan de Staatssecretaris van Defensie door de Commissie voor de milieu-effectrapportage; namens deze,

de werkgroep milieu-effectrapportage dubbel EOT "De Haar"

de secretaris

drs. A.L. Vernooij

de voorzitter

dr. J.T. de Smidt

Utrecht, 4 november 1993

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
SAMENVATTING	1
1. INLEIDING	4
2. PROBLEEMSTELLING EN DOEL; BESLUITVORMINGSKADER	5
2.1 Probleemstelling en doel	5
2.2 Besluitvormingskader	8
3. VOORGENOMEN ACTIVITEIT EN ALTERNATIEVEN	9
3.1 Voorgenomen activiteit	9
3.1.1 Inrichting	11
3.1.2 Gebruik	11
3.1.3 Beheer	11
3.2 Alternatieven	12
3.2.1 Begrenzings-alternatieven	12
3.2.2 Inrichtingsalternatieven	12
3.2.3 Nadere milieubescherpende maatregelen	13
3.2.4 Het meest milieuvriendelijke alternatief	13
4. BESTAANDE TOESTAND VAN HET MILIEU EN AUTONOME ONTWIKKELING	14
5. GEVOLGEN VOOR HET MILIEU	16
5.1 Algemeen	16
5.2 Water, reliëf en bodem	17
5.3 Vegetatie	18
5.4 Fauna	18
5.5 Landschap	18
5.6 Cultuurhistorie	19
5.7 Geluid en trillingen	19
5.8 Indirecte en overige gevolgen	21
6. VERGELIJKING VAN DE ALTERNATIEVEN	22
7. LEEMTEN IN KENNIS, EVALUATIE ACHTERAF	22
8. SAMENVATTING VAN HET MER	23
9. VORM EN PRESENTATIE VAN HET MER	24

SAMENVATTING

De dienst Gebouwen Werken en Terreinen (DGWT) van het Ministerie van Defensie in de regio Noord-Nederland is in 1990 een m.e.r.-procedure gestart vanwege het voornemen om in het gebied De Haar/Laaghalerveen een dubbel Eenheidsoefenterrein (dubbel EOT) in te richten en te gebruiken. De in de Defensienota (1991) neergelegde nieuwe taakstellingen hebben geleid tot wijziging van het voornemen en het indienen van een aanvullende startnotitie. Het oefenterrein zal worden gebruikt als oefenterrein voor de Luchtmobiele Brigade (LMB).

Ten behoeve van de vaststelling van het inrichtingsplan, waarbij tevens de *exacte* begrenzing van dit oefenterrein zal worden bepaald, wordt milieu-effectrapportage (m.e.r.) uitgevoerd. Het doel van het onderhavige advies van de Commissie voor de m.e.r. is de milieu-aspecten van de voorgenomen inrichting, het gebruik en het beheer van De Haar als oefenterrein voor de LMB, met overig militair en recreatief medegebruik, af te bakenen en de gewenste inhoud van het door de DGWT van het Ministerie van Defensie op te stellen milieu-effectrapport (MER) aan te geven.

Het advies van de Commissie is opgezet in volgorde van de onderwerpen die een MER ten minste moet bevatten volgens artikel 7.10 van de Wet milieubeheer (Wm). De belangrijkste aandachtspunten van dit advies zijn hierna samengevat in de vorm van een aantal vragen en punten waarop het MER ten behoeve van de besluitvorming antwoord zal moeten geven.

Probleemstelling en doel; besluitvormingskader

- Wat is de achtergrond en de voorgeschiedenis van de aanwijzing van De Haar/Laaghalerveen tot dubbel EOT en vervolgens als oefenterrein voor de Luchtmobiele Brigade?
- Welke selectie-criteria werden hierbij voor de locatiekeuze gehanteerd?
- Heeft de wijziging van de voorgenomen activiteit consequenties voor de (minimale) omvang en begrenzing van het oefenterrein De Haar en daarmee voor de omvang van het onderzoeksgebied?
- Op welke wijze kan, gezien de grote verwevenheid van de inrichting van het oefenterrein en de ruilverkaveling Laaghalen, een afstemming in de procedure en de planvorming en -inhoud plaatsvinden, opdat ook in dit verband het milieubelang een volwaardige plaats heeft?
- De probleemstelling dient behalve aan de behoefte aan oefenterrein voor de LMB aandacht te besteden aan de behoefte aan medegebruik van het terrein voor overige militaire doeleinden en voor ander medegebruik.
- Hoe zal de besluitvorming over de activiteit verlopen en met betrekking tot welk besluit wordt het MER opgesteld? Welke procedure en welk tijdplan worden daarbij gevolgd?

Vergelijking van de alternatieven

- Hoe worden de gevolgen voor het milieu van de verschillende alternatieven beoordeeld en in hoeverre zijn deze in onderlinge vergelijking per milieu-aspect te waarderen?

Leemten in kennis en evaluatie

- Welke leemten in kennis en informatie bestaan er nog? Welke onzekerheden zijn er ten aanzien van de gebruikte gegevens, de gebruikte voorspellingsmethoden en de te verwachten milieugevolgen? Welke leemten in kennis zijn gebleven over de bestaande toestand van het milieu en over de geohydrologische relaties?
- Wat is het belang van deze leemten in kennis voor de besluitvorming?
- Zullen er voorbereidingen worden getroffen om de werkelijk optredende gevolgen voor het milieu te kunnen meten (evalueren) en zo nodig te corrigeren na realisering van de activiteit?

Samenvatting van het MER

De samenvatting van het MER moet goed afgestemd worden op de inhoud van het MER.

Vorm en presentatie van het MER

Het MER kan worden opgesteld als afzonderlijk document of als onderdeel van het ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval dient de herkenbaarheid van het MER-gedeelte gewaarborgd te worden.

De inhoud van het MER zal zo objectief mogelijk moeten zijn en moeten worden gericht op de bij de betrokkenen levende vragen betreffende het onderwerp.

1. INLEIDING

Het Ministerie van Defensie heeft op 12 januari 1992 de Prioriteitennota (PN) gepresenteerd waarin de herstructurering en verkleining van de krijgsmacht is aangegeven. In de Defensienota (1991) was reeds gekozen voor een Luchtmobiele Brigade (LMB), bestaande uit twee parate en één mobilisabel infanterie bataljon. In de PN is besloten dat ook het derde bataljon paraat zal zijn en zo mogelijk in Assen zal worden gelegerd. Als oefenterrein voor de LMB-eenheden te Drenthe is het terrein De Haar aangewezen, ter grootte van 450 ha, dat oorspronkelijk was bedoeld als dubbel EOT.

Het huidige voornemen kent inmiddels een lange voorgeschiedenis. Op 19 januari 1987 was door de initiatiefnemer, de Eerstaanwezende Ingenieur Directeur van de Directie Noord-Nederland van de Dienst GWT, de m.e.r.-procedure gestart voor het inrichtingsplan van het voorgenomen Eenheids Oefenterrein (EOT) in De Haar, ter grootte van 250 ha. Door de Commissie m.e.r. is op 18 maart 1987 een advies voor richtlijnen voor het op te stellen milieu-effectrapport (MER) uitgebracht. In verband met de kwetsbaarheid van het beekdal heeft de Commissie daarbij aangeraden een groter 'zoekgebied' aan te houden dan voor het EOT nodig was.

Vervolgens heeft het Ministerie van Defensie op 14 januari 1991 het voornemen bekend gemaakt in hetzelfde zoekgebied een dubbel EOT (d-EOT) van 450 ha in te willen richten. Het zoekgebied werd daarmee praktisch volledig opgevuld als oefenterrein. Door de Commissie m.e.r. is op 11 april 1991 een richtlijnenadvies uitgebracht voor het gewijzigde voornemen.

Vanwege het, in de Prioriteitennota aangekondigde, gewijzigde gebruik en de gewijzigde inrichting van het toekomstig oefenterrein De Haar is door initiatiefnemer een aanvullende startnotitie in procedure gebracht.

Het Inrichtingsplan van het oefenterrein De Haar dient te worden vastgesteld door de Minister van Defensie. Ten behoeve van dit besluit dient de procedure van de milieu-effectrapportage te worden gevolgd.

Per brief van 23 augustus 1993 (bijlage 1) stelde de Staatssecretaris van Defensie, als bevoegd gezag, de Commissie voor de m.e.r. in de gelegenheid te adviseren voor richtlijnen met betrekking tot het door initiatiefnemer op te stellen milieu-effectrapport (MER). Bijlage 2 bevat de tekst van de openbare bekendmaking in de Staatscourant van 1 september 1993. In bijlage 3 is een overzicht gegeven van de belangrijkste projectgegevens.

De Commissie heeft bij het opstellen van dit advies voor richtlijnen de keuze voor dit terrein als een gegeven beschouwd.

Gegeven deze keuze, dient in het MER toegelicht te worden of het besluit in het SMT tot inrichting van een EOT in het gebied De Haar dekkend is voor het gewijzigd voornemen om een oefenterrein voor de Luchtmobiele Brigade in het gebied in te richten.^{3]} Indien dit niet het geval is, zal het MER tevens de milieu-informatie dienen te bevatten die nodig is voor een partiële herziening van het SMT.

Indertijd is gekozen voor een dubbel EOT De Haar om de natuurwaarden van het Witterveld en in Anloo (Strubben/Kniphorstbos), die in eerste instantie waren aangewezen voor situering van de EOT's, te kunnen behouden. In het MER dient daarom speciale aandacht te worden gegeven aan de mogelijke gevolgen voor het nabijgelegen natuurgebied Witterveld van de inrichting en gebruik van De Haar als oefenterrein.

De oppervlakte van het d-EOT was afgestemd op het gebruik van het terrein door twee, onafhankelijk van elkaar oefenende pelotons. Nu zich een wijziging heeft voorgedaan in de voorgenomen activiteit is de vraag aan de orde welke oppervlakte het oefenterrein minimaal dient te beslaan en welk deel van het oefenterrein daadwerkelijk dient te worden ingericht. Het MER dient hierop het antwoord te geven.^{4]} Indien de oppervlakte van het terrein wezenlijk minder kan zijn dan 450 ha, dienen ook locatie-aspecten (begrenzing) een rol te spelen bij de beschrijving van de voorgenomen activiteit en alternatieven.

In de startnotitie (Nota van toelichting op het "voornemen"; 1990) heeft de initiatiefnemer de intentie uitgesproken het oefenterrein zo in te richten, te gebruiken en te beheren, dat zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de aanwezige waarden. Uit het MER zal duidelijk naar voren moeten komen op welke wijze hieraan concreet gestalte is te geven bij de (begrenzings-) en inrichtingsalternatieven voor het oefenterrein De Haar en hoe het meest-milieuvriendelijke alternatief nader inhoud gegeven kan worden.

Dit is vooral van betekenis, omdat uit de besluitvormingsprocedures blijkt, dat bestuurlijke overwegingen op gemeentelijk niveau in hoge mate bepalend zijn geweest voor de ligging van het plangebied; dit brengt risico's met zich mee voor het milieu. Een belangrijk aandachtspunt hierbij vormen de planten- en diersoorten en levensgemeenschappen in het gebied, die afhankelijk zijn van specifieke hydrologische omstandigheden. Het voortbestaan van deze soorten en levensgemeenschappen kan in gevaar komen door bijvoorbeeld ontwatering, vergroting van de oppervlakte open water of ophoging met zand. Nader geo-hydrologisch en hydro-ecologisch onderzoek moet uitmaken in hoeverre

3 Zie ook inspraakreactie 5, bijlage 4.

4 Zie ook inspraakreactie 8, bijlage 4.

Aan de hand van de formulering van het doel dienen terrein-eisen, gerelateerd aan de kenmerken van het terrein, te worden aangegeven waar- aan de alternatieven en varianten die in het ontwerp-inrichtingsplan en het MER worden uitgewerkt, kunnen worden getoetst.

Milieu-gevolgen dienen te worden uitgedrukt met behulp van de volgende parameters:

- aantasting van geomorfologisch waardevolle landschapselementen;
- bodemverstoring door ontgroning, ophoging (waaronder verwerking van eventueel afgegraven veen), ontwatering, egaliseren, betreding door militairen, berijding door voertuigen en door verstuiving onder invloed van helikopterbewegingen;
- bodemverontreiniging door lekkages en deponeren van afval alsmede bemesting met het oog op het voedselarme karakter van het milieu in het plangebied;
- versnippering, barrière-werking en biotoopverkleining;
- directe of indirecte aantasting/verwijdering van ecologisch waardevolle vegetaties en aantasting van de bestaansvoorwaarden voor de grote en kleine zoogdieren, vogels, herpetofauna, insecten en bodemfauna door inrichting en gebruik (onder meer door sterke luchtverplaatsingen⁶);
- aantasting van landschappelijk waardevolle begroeiingen;
- aantasting van cultuurhistorische (archeologische en historisch-geografische) objecten en structuren met hun naaste omgeving;
- ingrepen in de waterhuishouding;
- visuele hinder voor omwonenden en recreanten door vaste militaire objecten en door bewegingen van helikopters, wielvoertuigen en man- schappen;
- geluidhinder voor omwonenden en recreanten, alsmede geluidbelasting van het stiltegebied Witterveld, door de verschillende vormen van geluidproductie (militaire voertuigen, helikopters, impulsgeluid van oefenmunitie).

2.2 Besluitvormingskader

In het MER dient te worden vermeld ten behoeve van welk besluit het MER is opgesteld en door wie of welke overheidsinstanties dit besluit zal worden genomen. Tevens dient te worden beschreven welke procedure wordt gevolgd, welk tijdpad men daarbij voor ogen heeft en welke adviesorganen en -instanties daarbij formeel of informeel betrokken zijn. Betrek daarbij eventuele coördinatie met te nemen besluiten in de sfeer van de ruimtelijke ordening. Vermeld moet worden welke ter zake doende overheidsbesluiten reeds zijn genomen en welke besluiten in een later stadium nog zullen (moeten) worden genomen in het betreffende onderzoekgebied en daarbuiten, teneinde het project ten uitvoer

6 "Downwash" in helikoptertermen.

overwogen worden (zoals motorcross⁷)). De milieu-effecten daarvan dienen eveneens te worden beschreven.

De beschrijving geeft antwoord op de volgende vragen:

- Wanneer vinden de oefeningen plaats en hoe is de verdeling daarvan voor de eenheden van de luchtmobiele brigade en eventuele andere eenheden over het jaar, de week en het etmaal? Zal ook 's nachts geoefend worden?
- Waar zullen de aan- en afvliegroutes liggen naar het opstappunt en vandaar naar het oefenterrein. Op welke hoogte zal hierbij worden gevlogen? Zijn deze onderdeel van een vast routepatroon of liggen zij gespreid over de omgeving? Indien het laatste geval van toepassing is, waarvan is de spreiding afhankelijk? Wat is het vertrekpunt, het eindpunt en de route daartussen van de helikoptervluchten? Met welke maximale aantallen transport- en aantallen gevechtshelikopters zal worden gevlogen? Om hoeveel vluchten per jaar, week en dagdeel gaat het?
- Welke vliegtechnische aan- en afvliegprocedures worden gehanteerd?
- Welke eisen stelt het gebruik van helikopters aan de landingsplaatsen in termen van draagkracht (incl. droogleggingseisen) van het terrein gekoppeld aan de maximale wioldruk per type helikopter?
- Hoe liggen de aan- en afvoerroutes van de wiel- en rupsvoertuigen van de LMB en overige eenheden? Hoeveel verplaatsingsbewegingen naar en van het terrein zullen plaatsvinden per jaar, week en dag(deel)?
- Welke zijn de oefentechnische eisen van eenheden van de luchtmobiele brigade en die van de overige eenheden in termen van landingsgebieden, verzamelgebieden, opstellingsplaatsen, bivaks, et cetera? Wat worden de diepte, ligging en aantallen van de ingravingen van manschappen en/of voertuigen. Welke eisen stellen de ingravingen aan het terrein? Welke terreindelen voldoen aan deze eisen of welke terreindelen lenen zich (uit milieuoogpunt) het best om hiervoor geschikt te worden gemaakt? Hoe groot is de totale omvang van het gebied waarin ingravingen zijn toegelaten?
- In hoeverre zijn ontwikkelingen te verwachten in de oefenbehoefte en de oefeneisen bijvoorbeeld door middel van het gebruik van simulatoren en het oefenen in het buitenland?
- In hoeverre zijn de oefeneisen verenigbaar met het recreatieve medegebruik?

Bij de beschrijving van de voorgenomen activiteit met al zijn deelname en activiteiten zal een onderscheid moeten worden gemaakt naar de inrichting, het gebruik en het beheer van het gebied als militair oefenterrein.

7 Zie ook inspraakreactie 4, bijlage 4.

3.2 Alternatieven

- De keuze van de **redelijkerwijs** in beschouwing te nemen alternatieven en varianten moet in het MER zorgvuldig worden gemotiveerd. Dit geldt ook voor de aanduiding van een eventueel voorkeursalternatief.
- De alternatieven zullen wat betreft diepgang en detaillering vergelijkbaar moeten zijn. In het MER moet worden aangegeven hoe het gestelde doel van het voornemen (§ 2.1 van dit advies) kan worden bereikt met behulp van de beschouwde alternatieven en varianten.

De volgende alternatieven en nadere milieu-beschermende maatregelen komen in aanmerking voor behandeling in het MER.

3.2.1 Begrenzings-alternatieven

De oppervlakte van 450 ha was gerelateerd aan het gebruik van het terrein als dubbel EOT. Mogelijkerwijs kan voor het gebruik ten behoeve van de Luchtmobiele Brigade worden volstaan met een geringere oppervlakte van het oefenterrein (zie § 2.1). In dat geval doet zich de mogelijkheid voor om binnen de omgrenzing van het aanvankelijke zoekgebied varianten te ontwikkelen die niet alleen qua inrichting, maar ook qua begrenzing verschillen.

3.2.2 Inrichtingsalternatieven

Cultuurtechnische maatregelen zoals draineren, diepploegen, verwijderen van veen en of slecht doorlatende lagen etc. zullen niet alleen zeer nadelig zijn voor de betekenis en de potenties van het beekdal tussen De Haar en Laaghalen, maar ook de hydrologische relaties met de omgeving beïnvloeden. Daarbij dient speciale aandacht te worden besteed aan de relatie met omringende natuurgebieden als de reservaten Laaghalerveen, Hijkerveld, Witterveld en Geelbroek en aan de realisatiemogelijkheden van de voorziene oppervlakten Relatienota-gebied. In het MER dienen inrichtingsalternatieven in beschouwing te worden genomen, waarbij met name de in de kwelzones gelegen gebieden zoveel mogelijk worden ontzien.

Bij de nadere uitwerking van de inrichtingsalternatieven dienen de in § 2.1 genoemde parameters in beschouwing te worden genomen.

De inrichtingsalternatieven hebben betrekking op de verdeling, de ligging, de grootte en de precieze inrichting van de hoofdelementen en overgangsgebieden. Daarbij dient aandacht te worden geschonken aan de volgende punten:

- de locatie en inrichting van de overgangszones tussen de hoofdelementen;
- de landschappelijke afwerking van de verschillende hoofdelementen en overgangsgebieden uit oefentechnisch oogpunt; met name gaat het om de visueel-ruimtelijke structuur van en de samenhangen tussen de verschillende inrichtings- en gebruiks-elementen en de omgeving;

4. **BESTAANDE TOESTAND VAN HET MILIEU EN AUTONOME ONTWIKKELING**

Artikel 7.10, lid 1, onder d van de Wm:

Een MER bevat ten minste: *"een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voor zover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit noch de alternatieven worden ondernomen."*

Voor het gebied Laaghalen is een ruilverkaveling aangevraagd. Dit brengt gezien de stand van deze procedure met zich mee, dat het onduidelijk is wat als nulsituatie moet worden opgevat. Naar het oordeel van de Commissie verdient het aanbeveling hiervoor zowel de toestand met handhaving van de huidige agrarische bestemming als die na voltooiing van de voorgenomen ruilverkaveling in beschouwing te nemen.

Tevens is in het Natuurbeleidsplan de omgeving van het onderzoekgebied aangemerkt als kerngebied van de ecologische hoofdstructuur. Ook deze bestemming dient uitgewerkt te worden als mogelijke "autonome ontwikkeling" van het gebied.

De grenzen van het gebied waarover het onderzoek voor het MER zich zal moeten uitstrekken, worden bepaald door de invloedssfeer van de inrichtingsmaatregelen en het gebruik van het oefenterrein De Haar. De omvang van bedoelde invloedssfeer kan verschillen afhankelijk van het milieu-aspect [(grond-) water, bodem, geluid etc.] dat in beschouwing wordt genomen. Het voorgaande houdt in, dat het onderzoek zich dient uit te strekken tot die gebieden, waarvan het aannemelijk is, dat er voor het milieu relevante relaties bestaan tussen het terrein De Haar en die gebieden. Het gaat daarbij vooral om de in de startnotitie aangegeven ecologische kerngebieden, het Stroomdal Drentsche Aa en het Natuurmonument Witterveld. Al deze gebieden dienen tot het onderzoekgebied te worden gerekend.

De bestaande toestand van het milieu in het onderzoekgebied dient in het MER te worden beschreven voor zover die toestand van belang is voor de voorspelling van de gevolgen voor het milieu bij uitvoering van de voorgenomen activiteit volgens ieder van de te beschouwen alternatieven en varianten. Deze beschrijving heeft vooral ten doel inzicht te verschaffen waar welke gevolgen zouden kunnen optreden en hoe deze kunnen worden vermeden of, als dat niet mogelijk is, kunnen worden beperkt. De beschrijving van de bestaande toestand van het milieu en van de te verwachten (autonome) ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit niet zou worden ondernomen, dient als referentiekader voor de beschrijving van de gevolgen voor het milieu en de onderlinge vergelijking van de alternatieven (zie de hierna volgende § 5 en § 6). Daarbij dient rekening te worden gehouden met eventuele nagingseffecten van voltooide of lopende ingrepen in het onderzoekgebied.

lende gegevens worden afgeleid over de huidige variatie in grondwattertypen. Mede op basis van verspreidingspatronen van indicatieve moerasplanten kunnen dan waarnemingspunten voor de waterhuishouding worden bijgeplaatst.

- De aanwezigheid van oude houtwallen en singels maakt het van belang om een inschatting te maken van hun ouderdom. Dit is een indicatie voor de mate van (on-)vervangbaarheid en van de kans dat zich hier bosrelicten bevinden met houtgewassen van autochtone genetische samenstelling.
- De geluidbelasting in en om het oefenterrein (wegverkeer, railverkeer, luchtverkeer, industrie, motorsport e.d.) dient te worden vastgesteld voor de dagsituatie (07.00 tot 19.00 uur), de avondsituatie (19.00 tot 23.00 uur) en de nachtsituatie (23.00 tot 07.00 uur).

Voor het bepalen van de geluidbelasting door respectievelijk wegverkeer, railverkeer, luchtverkeer, het TT-circuit Assen en eventuele andere geluidbronnen dient gebruik gemaakt te worden van de desbetreffende voorschriften bij de Wet geluidhinder en de Luchtvaartwet.

5. GEVOLGEN VOOR HET MILIEU

Artikel 7.10, lid 1, onder e van de Wm:

Een MER bevat ten minste: *"een beschrijving van de gevolgen voor het milieu, die de voorgenomen activiteit, onderscheidenlijk de alternatieven kunnen hebben, alsmede een motivering van de wijze waarop deze gevolgen zijn bepaald en beschreven."*

5.1 Algemeen

Een beschrijving van de milieu-effecten zal uiteindelijk moeten resulteren in een vergelijking tussen de verschillende alternatieven (hoofdstuk 7).

Bij de beschrijving van de gevolgen voor het milieu dient er rekening mee te worden gehouden, dat zij tijdelijk of permanent van aard kunnen zijn of zelfs pas op langere termijn geleidelijk waarneembaar kunnen worden. Ook dient onderscheid te worden gemaakt naar het optreden van effecten als gevolg van de inrichting van het terrein en als gevolg van het gebruik en het beheer van het terrein. De te verwachten gevolgen voor het milieu zullen zoveel mogelijk in hun onderlinge samenhang moeten worden beschouwd. De gevolgen moeten bij voorkeur in absolute zin worden beschreven. Dit is van belang voor een zo kwantitatief mogelijke vergelijking van de alternatieven. Het geldt met name voor die milieu-aspecten die met prioriteit behandeld behoren te worden.

In het MER zullen de gebruikte voorspellingsmethoden en -modellen moeten worden beschreven met de mate van betrouwbaarheid die aan deze methoden en modellen kan worden toegekend. Tevens zal een indicatie behoren te worden gegeven van de variatie in de voorspellingsresulta-

5.3 Vegetatie

- Welke bestaande restpopulaties van schraallandsoorten en van kwelindicatoren en andere soorten van het voedselarme milieu gaan verloren?
- Welke potenties voor natuurontwikkeling gaan door de voorgenomen inrichtingsmaatregelen of gebruiksactiviteiten verloren in het studiegebied en welke worden gecreëerd? Hierbij kan ondermeer gebruik gemaakt worden van de het NMF-onderzoek.^{9]}
- Welke beheersmaatregelen worden voor het toekomstige oefenterrein De Haar overwogen (bemesten, gebruik bestrijdingsmiddelen, inzaaien e.d.)?

5.4 Fauna

- In welke mate treedt biotoopverlies op en voor welke diersoorten (vogels, zoogdieren, reptielen, enz.), daarbij ook in aanmerking nemend de effecten van de aantasting van de voedselbronnen?
- Welke ecologische relaties bestaan er vanuit het omringende gebied met het onderzoekgebied en in welke mate is een aantasting hiervan te verwachten? Te denken valt hierbij aan de relaties van broedgebieden met fourageergebieden en de relaties als overnachtingsgebieden en fourageergebieden voor doortrekkers en wintergasten, b.v. regenwulpen^{10]}.
- Zijn er mogelijkheden om bij de start van de aanleg van het oefenterrein rekening te houden met de voortplantingstijd van de daar aanwezige diersoorten?
- Welke beheersmaatregelen worden in algemene zin ten behoeve van de fauna overwogen?

5.5 Landschap

- Op welke wijze zullen de typisch militaire inrichtingskenmerken van de verschillende onderdelen van het oefenterrein in het bestaande landschap ingepast kunnen worden?
- In hoeverre kan dit met een landschapsplan tot een visueel-ruimtelijke, landschapsecologische en cultuurhistorische samenhang worden gebracht?

9 C.J.M. van Berkel, H. Dekker en B. Meems; Inventarisatierapport van natuur en landschap in het ruilverkavelingsgebied Laaghalen. Directie NMF, 1989.

10 Zie bijvoorbeeld: B.L.J. van Os en A.J. van Dijk, Avifauna van Drenthe.

De geluidbelasting door helikopters kan worden bepaald in de vorm van equivalente geluidniveaus (L_{Aeq} in dB(A)), waarbij de geluidemissie van elke helikopter wordt bepaald via de algoritmes die in Nederland gebruikt worden bij de bepaling van de geluidbelasting door de luchtvaart, en waar rekening wordt gehouden met de geluidemissie (inclusief directivity) van de in te zetten helikoptertypen, de afstand, hoogte en spreiding van de vliegroutes en de laterale geluidverzwakking.

Wat betreft de recreatieve geluidbronnen kan worden volstaan met meer indicatieve gegevens. Wel dient zo mogelijk een visie te worden gegeven op de te verwachten geluidproductie van dit soort activiteiten (modelvliegen, motorcross, terreinrijden, hondensport enzovoort) op het terrein en de erdoor veroorzaakte hinder in de omgeving ervan. Aangegeven dient te worden of er mogelijkheden zijn om deze verstoring van de rust te voorkomen of tot een minimum te beperken en, zo ja, welke deze mogelijkheden zijn.

Voor alle bronnen dient de berekende geluidbelasting voor de verschillende perioden met de daarvoor geldende "straffactor" te worden verhoogd, alvorens toetsing plaatsvindt aan de voor de gehele dag geldende grenswaarden.

Voor de bepaling van de geluidbelasting door militaire activiteiten dient te worden uitgegaan van de gemiddelde en maximale oefenverwachtingen op jaarbasis. Hieruit dienen die dag- (07.00 tot 19.00 uur), avond- (19.00 tot 23.00 uur) en nachtsituatie (23.00 tot 07.00 uur) te worden bepaald, die maatgevend zijn voor een duidelijk beeld van het gemiddelde militaire gebruik van het oefenterrein. Waar sprake is van duidelijke piekbelastingen dienen deze afzonderlijk te worden onderzocht.

Nagegaan dient te worden wat de geluideffecten van het verkeer zijn die optreden op eventuele vervangende wegtracés.

Op basis van de aldus verkregen resultaten worden voor de verschillende bronnen geluidcontouren, lijnen van gelijke geluidbelasting L_{Aeq} of L_r , bepaald, waarbij een stapgrootte van 5 eenheden wordt aangehouden, met als laagste waarde 50 eenheden. Voor zover mogelijk dient een en ander te worden uitgevoerd voor de dag- (07-19 u), avond- (19-23 u) en nachtperiode (23-07 u) afzonderlijk. Voor het stiltegebied Witterveld dienen tevens de geluidcontouren voor lagere waarden dan 50 eenheden te worden bepaald, zodanig dat over dit hele gebied de geluidbelasting wordt vastgesteld.

De geluidcontouren dienen voor de verschillende situaties en alternatieven op zodanige wijze te worden gepresenteerd, dat een goede onderlinge vergelijking mogelijk is.

6. VERGELIJKING VAN DE ALTERNATIEVEN

Artikel 7.10, lid 1, onder f van de Wm:

Een MER bevat ten minste: *"een vergelijking van de ingevolge onderdeel d beschreven te verwachten ontwikkeling van het milieu met de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit, alsmede met de beschreven gevolgen voor het milieu van elk der in beschouwing genomen alternatieven."*

De alternatieven en varianten moeten, althans wat hun milieu-aspecten betreft, vergeleken worden met als referentiekader de ontwikkeling van de bestaande toestand van het milieu zonder uitvoering van de inrichting (autonome ontwikkeling). Hierbij dienen ook de normen en streefwaarden van het milieubeleid te worden beschouwd. Overige aandachtspunten bij dit onderdeel van het op te stellen MER zijn:

- een voorkeursvolgorde van de alternatieven per milieu-aspect; daarbij hecht de Commissie zoals gezegd de grootste waarde aan de geohydrologische, hydro-ecologische en landschapsecologische relaties;
- een beschouwing van de positieve en negatieve gevolgen van ieder alternatief en het belang daarvan voor de verschillende betrokken partijen;
- de mate waarin de initiatiefnemer denkt bij elk van de alternatieven zijn doel te kunnen verwezenlijken.

Bij de vergelijking van de alternatieven kunnen de globale kostenaspecten van de in beschouwing genomen alternatieven en varianten worden betrokken. Dit is in het kader van m.e.r. echter niet verplicht.

7. LEEMTEN IN KENNIS, EVALUATIE ACHTERAF

Artikel 7.10, lid 1, onder g van de Wm:

Een MER bevat ten minste: *"een overzicht van de leemten in de onder d en e bedoelde beschrijvingen [d.w.z. van de bestaande milieutoestand en autonome ontwikkeling daarvan, resp. van de milieu-effecten] ten gevolge van het ontbreken van de benodigde gegevens."*

In het MER moet worden aangegeven welke van de gevraagde informatie niet kan worden geleverd, welke onzekerheden zijn blijven bestaan en waardoor dit wordt veroorzaakt.

Aangegeven dient te worden (bijvoorbeeld door middel van een gevoeligheidsanalyse) in hoeverre het ontbreken van de betreffende kennis de kwaliteit van de informatie die nodig is voor de besluitvorming beïnvloedt.

Daarbij kunnen ook vermeld worden:

- Onnauwkeurigheden basisgegevens.
- Gebrek aan bruikbare voorspellingsmethoden.
- Andere kwalitatieve en kwantitatieve onzekerheden met betrekking tot milieu-gevolgen op korte en langere termijn.
- Onzekerheden en onnauwkeurigheden in de voorspellingsmethoden en in gebruikte invoergegevens.

9.

VORM EN PRESENTATIE VAN HET MER

Het MER zal de probleemstelling, het doel en de gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven en varianten daarvan duidelijk en objectief dienen te behandelen. Dit ten behoeve van de besluitvorming en om de betreffende milieu-aspecten bereikbaar en begrijpelijk te maken voor alle betrokkenen. In het MER moet worden ingegaan op de bij de betrokkenen levende vragen omtrent het voornemen.

Het MER kan opgesteld worden als een op zich zelf staand document. Het kan ook worden gepresenteerd als onderdeel van het ontwerp van het inrichtingsplan van het oefenterrein De Haar. In het laatste geval zal het MER daarin dan wel afzonderlijk herkenbaar moeten zijn.

Verder gelden voor de presentatie van het MER de volgende aandachtspunten:

- In het MER moeten keuze-elementen, die bepalend zijn geweest bij de opstelling, duidelijk naar voren worden gebracht.
- Het MER moet voorzien zijn van een samenvatting, die goed is afgestemd op de inhoud van het MER of van het MER-gedeelte van het ontwerp-inrichtingsplan.
- Onderbouwende informatie kan in bijlagen behorende tot het MER worden opgenomen. Daartoe kunnen ook behoren een verklarende begrippenlijst, een lijst van gebruikte afkortingen en een literatuurlijst.

BIJLAGEN

bij het gewijzigd advies
voor richtlijnen voor het
milieu-effectrapport
Dubbel Eenheidsoefenterrein
"De Haar"

(bijlagen 1 t/m 4)

BIJLAGE 1

Brief van het bevoegd gezag d.d. 23 augustus 1993, waarin de Commissie in de gelegenheid wordt gesteld om advies uit te brengen

MINISTERIE VAN DEFENSIE
Coördinatie Rufmtelijke Ordening en
Milieuzaken Defensie

Postbus 20701
2500 ES 's-Gravenhage

Telefoon (070) 3 18 81 88
Telex 34576 MVD/GV/NL
Telefax (070) 3 18 66 58

Aan: de Voorzitter van de Commissie

Milieu-effectrapportage

Postbus 2345

3500 GH Utrecht

Commissie voor de
milieu-effectrapportage

ingekomen : 25 AUG. 1993

nummer : 1024-93

dossier : 538-1 + 2

kopie naar : Se/Pz/Bib

Uw brief

Uw kenmerk

Ons nummer
MG 93078374

Datum
23-08-1993

Dossier

Onderwerp:

Aanvullende startnotitie voor het dubbel EOT de Haar. Luchtmobiele brigade.

Hierbij doe ik u toekomen conform art. 7.12 lid 3 van de Wm een exemplaar van de aanvullende startnotitie tot inrichting van het toekomstige dubbel EOT de Haar ten behoeve van het luchtmobiele bataljon te Assen, zoals ik die heb ontvangen van de Eerstaanwezende Ingenieur Directeur van de Directie Noord-Nederland van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen. Ik verzoek u mij te adviseren inzake het geven van richtlijnen voor het op te stellen milieu-effectrapport. De publicatie van genoemd voornemen met de tervisielegging zal rond 1 september plaatsvinden.

Als gevolg van het voornemen om de gemechaniseerde eenheid te Assen die gebruik had moeten maken van het dubbel EOT te vervangen door een bataljon van de luchtmobiele brigade dient het MER gedeeltelijk te worden overgedaan. Het voorgenomen gebruik en de inrichting van het terrein zal immers wezenlijk veranderen, waardoor een nieuw MER is vereist. Bijgaande startnotitie markeert het begin van de nieuwe procedure. Daardoor zal het "oude" MER, hoewel gereed en ook verkrijgbaar, niet verder in procedure gebracht worden.

de Staatssecretaris van Defensie,

A.B.M. Frinking

Bijlagen

Bezoekadres
Kalvermarkt 38, 's-Gravenhage

Doorkiesnummer
070 - 3 18 81 83

Verzoeken bij beantwoording datum, nummer en onderwerp te vermelden.

BIJLAGE 2

Openbare bekendmaking in Staatscourant nr. 166 d.d. 1 september 1993

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Startnotitie Milieu-effectrapport Oefenterrein "De Haar" ter inzage

Het Ministerie van Defensie maakt bekend dat een herzien voorstel is gemaakt voor een inrichtingsplan voor het dubbel eenheidsoefenterrein 'De Haar' in de provincie Drenthe. Dit terrein was aanvankelijk bestemd voor een pantserinfanteriebataljon. Het is thans bestemd voor eenheden van het in Assen te legeren bataljon van de Luchtmobiele Brigade. De aard van het gebruik en de inrichting van het terrein veranderen daardoor zodanig dat een nieuw milieu-effectrapport moet worden gemaakt.

Iedereen wordt in de gelegenheid gesteld opmerkingen te maken over de inhoud van dit milieu-effectrapport. Het herziene voorstel is uitgewerkt in een zogenaamde startnotitie, die informatie geeft over het nieuwe gebruik en de voorziene inrichting van het terrein.

Van 1 september tot 1 oktober 1993 zal de startnotitie tijdens kantooruren ter inzage liggen bij:

- het Defensie Voorlichtingscentrum, Kalvermarkt 38, Den Haag;
- het provinciehuis te Assen;
- het stadhuis van Assen, Dienst VRM, afd. AZ, Doevenkamp 1;
- het gemeentehuis van Beilen.

De notitie kan worden aangevraagd bij de Afdeling Ruimtelijke Ordening van de Directie Noord-Nederland van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (DGWT) van Defensie, postbus 608, 9400 AP Assen, telefoon 05920-58589.

Eventuele reacties op de startnotitie dienen vóór 1 oktober 1993 te worden ingediend bij de Coördinator Ruimtelijke Ordening en Milieuzaken Defensie (CROMD), onder vermelding van "inspraak MER De Haar", Postbus 20701, 2500 ES Den Haag.

BIJLAGE 3

Projectgegevens

Initiatiefnemer: Ministerie van Defensie: Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, Directie Noord-Nederland

Bevoegd gezag: Staatssecretaris van Defensie

Besluit: vaststelling van het inrichtingsplan voor het dubbel eenheidsoefenterrein (EOT) "De Haar"

Categorie Besluit m.e.r.: 7

Activiteit: De voorgenomen activiteit betreft de nadere begrenzing, de inrichting, het gebruik en het beheer van een dubbel Eenheidsoefenterrein De Haar, met medegebruik als overig oefenterrein en met recreatief medegebruik.

De dienst GWT van het Ministerie van Defensie in de regio Noord-Nederland was reeds in 1990 een m.e.r.-procedure gestart vanwege het voornemen om in het gebied De Haar/Laaghalerveen een dubbel Eenheidsoefenterrein (dubbel EOT) in te richten en te gebruiken (zie project nummer 129).

De in de Defensienota (1991) neergelegde nieuwe taakstellingen hebben geleid tot wijziging van het voornemen en het indienen van een aanvullende startnotitie. In de nieuwe opzet zal het oefenterrein, ter grootte van 450 ha, worden gebruikt als oefenterrein voor een bataljon van de Luchtmobiele Brigade (LMB).

Stand van zaken: De openbare bekendmaking van de start van de nieuwe m.e.r.-procedure vond plaats op 1 september 1993. De aanvullende startnotitie lag ter visie van 1 september 1993 tot 1 oktober 1993. Op 30 september 1993 legde de werkgroep van de Commissie voor de m.e.r. een locatiebezoek af en op 4 november vond overleg plaats met bevoegd gezag over het concept-advies voor richtlijnen.

Samenstelling van de werkgroep:

drs. G.J. Baayens

kol. b.d. G.H. Hagen

J.G. Nip

ir. W.A. Oosting

dr. J.T. de Smidt (voorzitter)

Secretaris van de werkgroep: drs. A.L. Vernooij

BIJLAGE 4

Lijst van inspraakreacties en adviezen

nr.	datum	persoon of instantie	plaats	datum van ontvangst Cie. m.e.r.
1.	930927	Fam. Frie	Hooghalen	931007
2.	930927	Vakantiecentrum Witterzomer	Assen	931007
3.	930927	Ministerie Verkeer en Waterstaat, directie Drenthe	Assen	931007
4.	930928	Gemeente Assen, dienst Volkshuis- vesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu	Assen	931007
5.	930929	Stichting Natuur en Milieu	Utrecht	931007
6.	930929	Vereniging voor Dorpsbelangen	Hooghalen	931007
7.	930929	De Vlinderstichting	Wageningen	931007
8.	930929	A. Martens	Hooghalen	931007
9.	930930	J. Doornbos	Hooghalen	931007
10.	930930	Landinrichtingscommissie Ruilverkaveling "Laaghalen"	Assen	931007
11.	930915	Vleermuiswerkgroep Nederland	Wageningen	931007
12.	930831	Gemeente Beilen	Beilen	931007
13.	930917	J.J. Boslooper en J. Freijters	Hooghalen	931007
14.	931007	Min. LNV, Directeur Landbouw, Na- tuur en Openluchtrecreatie Drenthe	Assen	931007
15.	930930	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek	Amersfoort	931008
16.	931007	Samenwerkende Org. Vogelonderzoek Nederland	Beek-Ubbergen	931011